

Het ontwaken van de steden

Democratie op de Balkan?

Jan Vermeersch

Redactielid

De euforie was kort na 1989. Al snel maakte zij plaats voor pessimistische inschattingen m.b.t. de mogelijkheid om in Oost-Europa gelijktijdig een solide politieke democratie en een kapitalistische economie te scheppen. Voor sommige landen - Tsjechoslovakije, Hongarije, Polen - zag men de overgang wel zitten; verder naar het Oosten - in Rusland, het GOS en op de Balkan - leken de democratische vooruitzichten minder riant. De oorzaken lagen overigens voor de hand: een te geringe democratische traditie, te grote economische problemen en vooral te veel boeren. Bijgevolg diende men er rekening mee te houden dat in sommige landen opnieuw ondemocratische regimes zouden ontstaan, of dat politici van twijfelachtige democratische signatuur aan de macht zouden weten te blijven.

Begin 1997 lijkt het met deze pessimistische inschatting nogal mee te vallen. Natuurlijk, in Moskou werd in 1993 het parlement beschoten; in Minsk, Zagreb en Belgrado regeren allesbehalve democraten; de nieuwe instellingen staan amper in de steigers in sommige landen; en de civiele maatschappij blijft vrijwel overal onderontwikkeld. Maar toch, er zijn ook hoopgevende tekens. Zo lijkt in Roemenië en Bulgarije de wil om bij Europa te horen sterker dan verwacht. Vooral in de steden - waar zich de winnaars van de hervormingen bevinden - roert de bevolking zich nadrukkelijk én wordt er bij verkiezingen gestemd op de kandidaten van de oppositie en tegen de regerende oud-communisten. In Bulgarije won de oppositie de presidentsverkiezingen in de herfst van '96. In Roemenië gebeurde hetzelfde, plus dat er ook nog eens winst was voor dezelfde oppositie bij de parlementsverkiezingen. Zelfs in Servië moesten de regeringspartijen het

loodje leggen bij de gemeenteraadsverkiezingen in veertien van de achttien grote steden.

Vooral in het geval van Roemenië lijkt een voorzichtig optimisme gewettigd. De Roemeense communisten zijn, zoals hun Servische kompanen, nooit van de macht weggeweest, maar worden nu toch opzij geschoven. Het bewijs dat de politieke alternantie - één van de belangrijkste verworvenheden van de revolutie van 1989 - ook in de praktijk functioneert. Met de Servische communisten lijkt het nu dezelfde kant op te gaan. Hoewel de parlementsverkiezingen in principe pas voor december 1997 zijn gepland, zou het wel eens kunnen dat de regering van Milosevic een veel korter leven is beschoren. Ook in Bulgarije zullen de regerende ex-communisten wellicht niet ontsnappen aan vervroegde parlementsverkiezingen. Hoewel zij niet knoeien met verkiezingen, de pers niets in de weg leggen en de grondwet naleven, slagen de Bulgaarse ex-communisten er evenmin als hun Roemeense en Servische kompanen in om de sociaal-economische ontwikkelingen te stabiliseren.

Bekeerde nationalisten

Over de politieke ontwikkelingen in genoemde landen kan men zich begin 1997 dus slechts verheugen. Dat is vooral het geval in Klein-Joegoslavië. Hoe meer in Belgrado democratie, civiele organisatievormen en onafhankelijke media tot ontplooiing komen, des te sneller de verschrikkelijke erfenis van het groot-servische nationalisme kan worden opgeruimd. Meer zelfs, het herstel van de economie en een correcte en volledige uitvoering van de Akkoorden van Dayton, zijn in de Federale Republiek Joegoslavië (én in de andere opvolgerstaten van het voormalige

Joegoslavië) onlosmakelijk verbonden met meer democratie en een heuse rechtsstaat. Daarom geniet de verenigde oppositie in Belgrado onze steun. Omdat politieke democratisering en economisch herstel voorrang horen te krijgen op nationalistische en revisionistische kwesties. Omdat een dergelijke prioriteitenorde na 1989 niet op de politieke agenda is geraakt. En er op dat vlak nu een straalje hoop lijkt te zijn.

Steun aan de oppositie in Belgrado wil echter niet zeggen dat men blind moet zijn voor de gebreken van die oppositie en de gevaren van een eventuele machtsafstand van Milosevic. Op de Balkan vindt men bitter weinig rationele politiek. Vuk Draskovic, de belangrijkste oppositieleider, is niet de engel die de Serviërs naar het paradijs zal leiden. Nog maar een paar jaren geleden was deze man een vat vol nationalistische prietpraat; en ook Zoran Djindjic, de tweede belangrijkste oppositieleider, is veeleer een 'bekeerde nationalist' dan een oprechte democraat. Met dat laatste etiket kan alleen mevrouw Pesic worden vereerd, een notoir tegenstander van de oorlog in Bosnië en daarom in de officiële pers vaak getypeerd als de 'verrader' in de troika van de Servische oppositie. Helaas telt de Burgeralliantie (Pesic) slechts één afgevaardigde in het parlement, terwijl de Servische Vernieuwingsbeweging (Draskovic) en de Democratische Partij (Djindjic) respectievelijk over negen en zeven zetels beschikken. Een aanwijzing dat glanzende democraten en niet-chauvinisten schaars zijn in het Servische parlement, zowel aan de kant van de regeringspartijen als aan de kant van de oppositie.

Milosevic

Laten we er nogmaals aan herinneren dat de oorlog in het voormalige Joegoslavië de grootste tragedie is in Europa sinds de tweede wereldoorlog. Niemand heeft deze tragedie kunnen verhinderen, maar iemand heeft de lont aan het kruisvat gestoken. Milosevic draagt in dat verband een grote verantwoordelijkheid. Hij trok tussen 1991 en 1993 de militaire kaart ten aanzien van Bosnië. Dat hij vervolgens vanaf 1994 naar een diplomatieke koers overschakelde, als een vredesstichter ging opereren, én daarmee in november '96 - met bijna twee derde meerderheid - de

parlementsverkiezingen wist te winnen, doet niets af aan die verantwoordelijkheid. Milosevic is op de eerste plaats een machtspoliticus. Hij gebruikte de groot-Servische kwestie om aan de macht te blijven en een fundamentele democratisering van het regime - en van zijn partij - af te wenden. Met de (oorlogs)slogan 'alle Serviërs in één staat' werden immers meer gematigde partijen in Servië gemarginaliseerd en monddood gemaakt. Het parlement bleek een schijninstelling, de 'demonopolisering' van het openbare leven bleef achterwege, de officiële media logen om ter hardst, de decentralisering van de staat was taboe en de economische bureaucratie liet nauwelijks een veer. Voor zoveel verzuim - en voor de economische crisis waarin Klein-Joegoslavië na drie en een half jaar sancties verkeert - betaalt Milosevic vandaag de rekening.

Vanzelfsprekend, vrijwel alle succesvolle politici in de opvolgerstaten van Joegoslavië, of ze nu tot de meerderheid of de oppositie behoren, hebben zich bediend van een nationalistisch politiek platform. De oorlog beheerste de geesten; niet de architectuur van een functionerende economie of een democratisch politiek systeem. Dé vraag is dan ook of van de verenigde Servische oppositie wat anders kan worden verwacht. Dat is op het eerste gezicht betwifelbaar. De drie oppositiepartijen hebben in het verleden nooit lang met elkaar samengewerkt. Zoals in Roemenië en Bulgarije was ook de niet-communistische oppositie in Servië meestal zwak en hopeloos verdeeld. Het Servische nationalisme was daarbij zowel een bindmiddel als een splijtstof. Dat kan morgen opnieuw het geval zijn als, na de val van Milosevic, een paar prangende kwesties op de agenda komen. Dan zullen heldere engagementen moeten worden geformuleerd m.b.t. Kosovo en Vojvodina, de rechten van de minderheden én de uitvoering van de Akkoorden van Dayton. Dan ook zullen interne regelingen moeten worden uitgewerkt die conform zijn aan de internationale normen m.b.t. minderhedenkwesties. Bovenal zullen operationele voorstellen op tafel moeten worden gelegd m.b.t. het herstel van de economie, de modernisering van het platteland, een beter bedrijfsmanagement en de beheersing van de sociale kosten als gevolg van de overgang

naar een meer liberale economie. Vooral nog lijken de concepten terzake te ontbreken.

Steden en gemeenten

Er bestaan geen gemakkelijke oplossingen voor de problemen in Servië. Afgezien van de kwestie van het nationalisme, worden Bulgarije en Roemenië overigens met dezelfde problemen geconfronteerd. Het gaat in essentie om boeren-samenlevingen, die een communistisch moderniseringsproces hebben ondergaan, dat bezwaarlijk als geslaagd kan worden beschouwd. Hoe graag ook Milosevic van zijn land een moderne industriestaat had willen maken, het project is mislukt. De helft van de bevolking woont nog op het platteland. Servië is grosso modo een boerenstaat gebleven. Zonder aanzienlijke industriële kracht, en daardoor (gelukkig) ook niet in staat om die kracht met de kracht van het nationalisme te verbinden en nog meer oorlogsleed te veroorzaken. De oorlog heeft integendeel juist de zwakte blootgelegd van de Servische economie. Naar schatting 300.000 jonge mensen hebben het land tijdens de oorlog verlaten. Wie niet vertrekt, een beetje opgeleid is en op het verpauperde platteland woont, zoekt liever zijn heil in de steden. In Belgrado woont vandaag 23% van de bevolking. Die staat vandaag op straat, samen met - en dat wekt meer verwondering - de bevolking van een aantal kleinere steden waar de oppositie wist te winnen.

Het ontwaken van de Oost-Europese steden, eveneens weerspiegeld in de gunstige resultaten van de oppositie in Bulgarije en Roemenië, is een significant fenomeen. Historisch is Oost-Europa een gebied zonder steden. Een bloeiende stedelijke cultuur zoals die in delen van West-Europa was terug te vinden, werd door de ach-

terlijke adel of door de (Turkse) bezetter niet getolereerd. Onder het communisme ontstonden grote steden, waarvan de autonomie echter vrijwel nihil was. Maar de tijden veranderen dus. Milosevic, die ook na 1989 aan de steden geen greintje zelfstandigheid gunde, constateert vandaag dat vooral daar nieuwe verwachtingen zijn geschapen. Met groeiende ongerustheid stelt hij bovendien vast dat zijn 'socialistische partij' - feitelijk een niet-hervormde communistische partij - ongeschikt lijkt om de beweging te recupereren. Dat hebben de orthodoxe communisten in 1989 in Praag ook ondervonden, en men weet welk lot hen was beschoren.

Wellicht dat Milosevic het nog een tijdje kan uitzingen. Zijn machtsbasis, zoals die van de Roemeense ex-president Ilescu, bevindt zich grotendeels op het platteland. Dat wordt voor de verenigde oppositie nog een harde noot om te kraken. De 'nieuwe democraten' in de steden zullen niet ontkomen aan het ontminnen van de problemen tussen stad en platteland. Op het land leeft nog een diep-conservatieve boerenklasse, in tamelijk primitieve omstandigheden, vaak zonder telefoon en elektriciteit. Voor de tweede wereldoorlog was die boerenklasse contrarevolutionair, altijd gemakkelijk te manipuleren, soms gewelddadig. Vandaag is zij grotendeels op de hand van Milosevic, maar even gemanipuleerd en vol van vijandbeelden. Bovenal wil zij de minimale zekerheden in haar bestaan niet verstoord zien. Geen wonder dan ook dat de belangrijkste taak van de oppositie erin bestaat om te doen wat de Habsburgers verzuimden te doen in Oost-Europa: de boerenklasse emanciperen. Mevrouw Pesic heeft dat begrepen: zij wil 'het platteland veranderen, moderniseren en opvoeden'.